

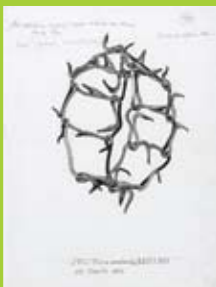
Pastírskí psi – varuhí črede

ZGODOVINA IN POSEBNOSTI PSOV PASTIRSKIH PASEM

Različne vloge psa so se od pradavnine oblikovale glede na človekove potrebe. Tako je pes postal varuh doma in imetja, zaščitnik pred zvermi ali pomočnik pri lovu. Pasemska selekcija poteka že od pradavnine – ljudje so pri psih selekcionirali različne lastnosti in za delo in vzrejo odbirali tiste pse, pri katerih so bile želene lastnosti najbolj poudarjene. Danes je pri Mednarodni kinološki zvezi (FCI) registriranih približno 350 pasem psov, od katerih jih okoli 30 pripada tako imenovanim pastirskim pasmam. Večina območij, kjer je bila tradicionalno prisotna ovčereja, je razvila svoje pastirske pse, od katerih mnogi niso uradno priznani kot pasme. Tudi v Sloveniji imamo svojo, s strani FCI priznano pastirsko pasmo – kraševca (ali kraškega ovčarja), ki so ga glede na potrebe in značilnosti našega prostora ustvarili in selekcionirali naši predniki. O kraškem ovčarju ali njegovem predhodniku govori v svojih pričevanjih tudi polihistor Valvasor iz 17. stoletja, ki je v *Slavi Vojvodine Kranjske* opisal močne in pogumne pse iz okolice Pivke. »Med psi niso kranjski najslabši, zlasti na Krasu in Pivki, kjer so tako veliki in močni, da volku krepko kožuh stresejo; zato jih

Risan zapis s pasjo ovratnico iz Bovca, iz Arhiva Slovenskega etnografskega muzeja (fond Risbe terenskih ekip).

imajo pastirji vedno pri sebi«. Še starejšo omembo najdemo pri avtorjih, ki opisujejo zgodovino lipicancev in navajajo, da je upravitelj Lipice Franc Jurko leta 1558 za zaščito plemenskih kobil in žrebcev pred zvermi nabavil pse.

Zgodovina kraševca je povezana z ovčerejo in seveda tudi s prisotnostjo velikih zveri – medveda, volka in risa, pa tudi drugih plenilcev, kot sta npr. lisica ali krokar. V Sloveniji so v preteklosti ovčarji na področju Pivke redili ovce ob posebnem načinu paše imenovane transhumanca. To je oblika ovčereje, ki jo zaznamuje sezonska selitev čred in njihovih pastirjev. Na Pivškem je bila poletna paša večinoma v

Kraška dvorna kobilarna v Lipici leta 1780, (Kugler in Bihl) - Izrez.

bližini stalnega bivališča rejcev, zimska pa izven področja domačih vasi. Pivški ovčarji so zato na zimo ovce selili v Furlanijo (vse do sredine 20. stoletja v okolico Tržiča / Monfalcone) in v Istro (v okolico Dajle pri Umagu). Etnologinja Inja Smerdel je v pogovorih z ovčarji iz Pivškega zabeležila zanimive pripovedi o uporabi psov. »S polento in mlekom so hranili tudi ovčarske pse. Simončičevi so jih imeli vedno vsaj pet, povečini kraških ovčarjev, saj je bilo v letih med svetovnimi vojnami na Javornikih še dosti volkov. Vendar jim psi niso pasli; pomagali so pastirjem vračati ovce, imeli so jih za zaščito pred volkovi, predvsem pa so jih imeli bolj za kompanijo, saj je bil pastirski vsakdanjik kaj samoteren.« Tradicija tovrstne paše je z upadom reje ovc nasploh pri nas zamrla, s tem pa je zamrla tudi uporaba pastirskih psov.

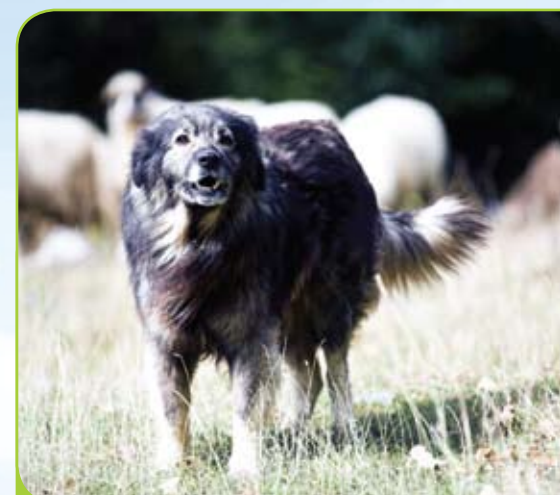
Druge pastirske pasme psov so še šarplaninec, tornjak, romunski pastirski pes, pomorjanski čuvaj, podhalanski ovčar, maremansko-abruški pes, pirenejski mastif, pirenejski pastirski pes, tibetanski mastif, portugalski ovčarski psi da estrella, rafeiro do alentejo in castro laboreiro, kavkaški ovčar, srednjeazijski ovčar, severnokavkaški ovčar, kuvasz, komondor, slovaški čuvač, bergamski pastirski pes, anatolski ovčar, akbaš, aidi, kangal, karabaš itd.

Vse pasme pastirskih psov imajo podobne lastnosti, ki pa so pri posameznih pasmah tesno povezane z značilnostmi geografskih področij od koder izvirajo. Kraški ovčar je tip pastirskega psa, ki je prilagojen na relativno gosto naseljena območja kot je Slovenija.

V zadnjem času se z oživitvijo ovčereje na širšem evropskem področju znova vrača tudi uporaba avtohtonih pasem pastirskih psov za čuvanje čred. Tako so na primer Slovaki za čuvanje čred oživili svojo avtohtono pasmo slovaškega čuvača, Hrvači pa izvajajo širši projekt uvajanja pastirskih psov v črede s pasmo tornjak, ki izhaja s področja BiH in Hrvaške. Na podoben način se za ohranitev kraševca, ki ima status ogrožene pasme, trudimo tudi v Sloveniji.

ZNAČILNOSTI PASTIRSKIH PSOV

Po telesni zgradbi so pastirski psi v splošnem veliki, težki, čokati, čvrsti in vzdržljivi. Imajo relativno veliko glavo, povešene uhlje in močan gobec. Dlak je bogata in največkrat dolga, njena struktura pa zagotavlja zaščito pred poškodbami in vremen-

Sedemletni kraševac iz Grobnika (Hrvaška) je učinkovit varuh črede. Deluje v skupini psov in se je večkrat srečal z volkom.

skimi vplivi. So nezahtevni glede hrane, zaradi mirnosti in počasnejše presnove jedo relativno malo. Pastirski psi običajno delujejo kot »higieniki«, saj ob jagnjivah pogosto pojedo posteljice (to v njih ne spodbuja plenilskega nagona!), s čimer dodatno zmanjšujejo možnost napadov zveri.

Tudi v vedenju imajo pastirski psi veliko skupnega. Zanje je značilna **relativno nizka aktivnost**, ki se kaže v poležavanju in navideznem lenarjenju. Tisti, ki ne poznajo vedenjskih razlik med različnimi pasmami psov, pogosto od pastirskih psov pričakujejo nenehno aktivnost, kakršna je značilna za ovčarske pse oziroma zganjače čred. Vendar pa je treba vedeti, da je umirjenost pastirskih psov le navidezna, saj so v resnici vedno čuječi, še najbolj v času in okoliščinah, ki se jim zdijo nevarne – zjutraj, v mraku, ponoči ali v megli. Lastniki pastirskih psov pogosto pozabljajo, da sta mirno vedenje in prikrita čuječnost tesno povezana z njihovo prvenstveno vlogo, obrambo črede pred zvermi. Zato njihove pritožbe, češ da so njihovi psi leni in nič ne delajo, niso upravičene.

Druga tipična lastnost pastirskih psov je **zaščitništvo**. Pastirski psi namreč odločno branijo svoje krdelnike in teritorij. Črede ne zapuščajo in se z njenega teritorija ne oddaljujejo. Vsi-

Enoletni kraševca ob ovcah, s katerimi je zgradil tesen odnos zaupanja.

Ijvice odženejo in se takoj spet vrnejo k čredi, enako ravnajo tudi v primeru napada.

Značilnost pastirskih psov je tudi **sposobnost za skupinsko delo**, kar lahko opazujemo tam, kjer čredo varuje več psov. Ti so pogosto v sorodstvu in med njimi je vzpostavljena potrebna hierarhija. Tako hierarhijo lahko opazimo na primer na Vojskem, kjer trenutno delujeta dva kraševca. Starejša šestletna psica, ki je bila pred prihodom mladiča samca samostojna varuhinja črede, vodilno vlogo ohranja tudi po enem letu, ko jo je samec po fizični moči že prekosil. Opazimo lahko, da si psa vloge tudi delita: samica največkrat sama preverja motnje ali grožnje ob ogradi, samec pa med tem praviloma ostane ob čredi oziroma se ji pridruži kasneje. Tudi psi v večjih skupinah si pogosto razdelijo vloge tako, da zagotovijo čim bolj učinkovito zaščito.

Pastirski psi morajo imeti **trden in uravnotežen značaj**, odlikuje pa jih tudi **vztrajnost**. So **samostojni in neodvisni**, sposobni delovati na lastno pobudo in se zanašajo na lastno presojo. Ta lastnost je pomembna, ko se morajo ob nevarnih situacijah samostojno odločati

za akcijo. Pastirski psi premorejo veliko mero **samozavesti**, zaradi česar so relativno težko uklonljivi. Zaradi manjše ubogljivosti zato ne redko veljajo za trmaste in neučljive, vendar lahko to njihovo specifično pravilno razumemo in cenimo, če poznamo prave korenine njihovega vedenja. Izredno važno je spoznanje, da **imajo pastirski psi radi rutino in red**. To lahko obrnemo sebi v prid in računamo, da bodo v mladosti pridobljene navade ostale trdno zakoreninjene tudi v odrasli dobi. Pastirski psi imajo visoko izražen **socialni čut**, zaznavajo razporeditev črede in imajo močan materinski nagon, ki se kaže tudi pri samcih. Na živali v čredi se zelo navežejo in običajno poznajo vsako posebej. *Kraševka iz okolice Ivančne Gorice je na primer, zatem ko so v njeni odsotnosti iz črede odstranili večje število jagnjet, po vrnitvi k čredi pri mamah vztrajno iskala posamezne mladiče in še nekaj dni zatem kazala znake vznemirjenosti.* Zaradi take navezanosti ne moremo odraslega psa preseliti k drugi čredi brez postopnega privajanja. Pastirski psi namreč redko sprejemajo neznane ovce in se lahko do njih vedejo celo napadalno.

Pastirski psi imajo določene skupne telesne in vedenjske značilnosti. Ne glede na to pa so med pasmami in tudi med posamezniki v pasmi pomembne individualne razlike, ki jih moramo poznati in upoštevati.

RAZLIKA MED PASTIRSKIMI IN OVČARSKIMI PSI

Opozorimo najprej na nedoslednost, da imajo nekatere pasme pastirskih psov v svojem imenu oznako »ovčar« (na primer kavkaški ovčar, srednjeazijski ovčar, ali do nedavnega tudi kraški ovčar). Takšno, včasih zavajajoče poimenovanje izhaja iz zgodnejših obdobij kinologije, ko razlike med nalogami posameznih pasem psov še niso bile opredeljene tako kot danes. Da bi bolj poudarili dejstvo, da je kraški ovčar pravzaprav pastirska in ne ovčarska pasma, so v zadnjih desetletjih kinologi poleg imena kraški ovčar začeli uporabljati ime kraševca.

Za delo in bivanje s čredami ovc ali drugih živali je človek vzredil več tipov psov, ki so opravljali različne naloge. Poleg psov pastirskih pasem so se ob čredah pojavili tudi manjši psi, ki danes sodijo v skupino ovčarskih psov, nekateri od njih pa se uvrščajo tudi med službene pasme psov. Potreba po ovčarskih psih se je pojavila, ko so črede postale večje in so jih zato pričeli seliti. Ovčarski psi so črede vodili, zganjali skupaj in zavračali ubežne živali. Psi, ki so zganjali drobnico, so bili po tipu praviloma manjši in okretnejši od tistih, ki so zganjali govedo. Iz teh psov so nastale ovčarske pasme psov, ki se po želji sodelovati s človekom in po prevladujočih nagonih močno razlikujejo od psov pastirskih pasem, ki so črede predvsem varovali pred plenilci. **Bistvena razlika med obema tipoma psov je, da imajo ovčarski psi izrazito poudarjene nekatere sestavine plenilskega nagona, ki so pri pastirskih komajda prisotni.**

Zanimivo je, da lahko tudi pri nekaterih izrazito pastirskih pasmah opazimo elemente zganjanja

Triletna kraševka učinkovito varuje čredo damjakov.

oziroma zbiranja črede. O takšnem vedenju obstajajo pričevanja o slovaški pastirski pasmi čuvač. Tudi pri nekaterih (ne vseh!) kraševcih opazimo, da psi včasih samostojno zberejo čredo v skupino ob nevarnosti ali morebitnem premiku na drug pašnik.

Ključ za razumevanje psov pastirskih pasem in njihovih posebnih lastnosti je predvsem razumevanje njihovih osnovnih nagonov.

Rejci drobnice pri izbiri psa za čuvanje črede ne redko premalo upoštevajo dejstvo, da so vedenjske posebnosti pastirskih psov odločilne za učinkovito varovanje črede. Iz neznanja ali drugih

tip psa	primeri pasem	plenilski (lovski) nagon	obrambni nagon (zaščitništvo)	krdelni nagon (sodelovanje in občutek pripadnosti)	opombe
pastirski	kraševca, tornjak, šarplaninec, maremnsko-abruški pes, kuvaš itd.	slabo izražen	močno izražen	močno izražen	
ovčarski	mejni ovčar, hrvaški ovčar, nemški ovčar, belgijski ovčar itd.	močno izražen*	močno izražen	močno izražen	* poudarjeni so predvsem opazovanje, zalezovanje in pregon
lovski	pasemske skupine: jamarji, goniči, ptičarji, prinašalci, šarivci, hrti	močno izražen**	manj	različno izražen	** glede na naloge psov pri lovu so posamezni elementi plenilskega nagona različno poudarjeni

razlogov za to vlogo včasih izberejo ovčarskega psa, lovskega psa ali pa križanca, ki ima morda videz pastirskega psa, v sebi pa nosi tudi nezaželene nagone drugih pasem. Običajno se take odločitve ne končajo dobro. *Poznamo pričevanje lastnika kraševke, ki uspešno varuje čredo damjakov, ki so kot čreda gotovo med najbolj zahtevnimi, saj so izrazito plahe živali in lahko v psih hitro prebudijo plenilski nagon. Preden je rejec naletel na literaturo, ki ga je usmerila k uporabi rodovniškega pastirskega psa, s katerim je sedaj zelo zadovoljen, je poskusil čredo varovati najprej z nemškim ovčarjem, nato pa še z irskim setrom. Seveda ne ovčarski ne lovski pes nista bila kos nalogi in pri obeh je plenilski nagon čez čas postal prehuda ovira.*

Za zaščito čred so pastirske pasme psov najbolj uporabne ravno zato, ker imajo v sebi združene prave nagone in so ohranile največ genetskih zasnov in sposobnosti za takšno delo.

ZAKAJ RODOVNIŠKA VZREJA OZIROMA PASEMSKA SELEKCIJA?

To, kar so nam skozi selekcijo podarili predniki, ki so ustvarili pastirske pse, moramo znati razumeti in pravilno uporabiti. Pri tem je zelo pomembno, da ohranjamo pasme takšne kot so in ne poskušamo s križanji dobiti psov, ki niso preizkušeni. S križanji dodatno ogrožamo obstoj nekaterih maloštevilnih pastirskih pasem. V nadzorovano vzrejo kraševca, naše avtohtone pasme, sodi med drugim izdajanje rodovnikov, ki so zagotovilo, da mladič resnično pripada tej pasmi. Zanj lahko zato do neke mere predvidimo bodoče lastnosti in značilnosti (čepprav velja še enkrat poudariti, da tudi med psi iste pasme obstajajo pomembne individualne razlike). V zadnjih petih letih vzrejo kraševcev podpiramo tudi z javnim informacijskim sistemom, ki omogoča sledenje porekla kraševcev in tudi preverjanje starševstva s pomočjo DNK.

Sledenje porekla je najboljša garancija za ohranjanje pasemskega značilnih nagonov in omogoča parjenje izven bližnjega sorodstva.

Če psov nikoli nismo imeli radi ali se jih celo bojimo, je morda bolje ostati pri drugih razpoložljivih možnostih zaščite pred plenilci.

Veselite se dela s psi je ključnega pomena za uspešno vzgojo psa varuha črede.

NALOGE IN ODGOVORNOST LASTNIKA DELOVNEGA PASTIRSKEGA PSA

Pastirski pes je samo ena od možnosti za zaščito črede pred plenilci, nikakor pa ne sme biti edina. Uporaba psov je najbolj priporočljiva ob sočasni uporabi električne ograje in po izsledkih tujih študij je ravno ta kombinacija najbolj učinkovita. Preden se odločimo, da bomo za dodatno zaščito črede uporabili psa, se moramo zavedati, da bomo morali v to, da bo pes lahko vlogo varuha črede dobro opravljal, vložiti precej časa in energije, zato se moramo tega lotiti pripravljeni in z veseljem.

V kolikor nas mika, da bi čredo zaščitili s psi, se moramo seveda vprašati, kje začeti? Vsekakor je dobro, da se pred nakupom psa še enkrat spomnimo, da iščemo pastirskega psa, ki ima preverjeno poreklo. S tem, ko bomo kupili psa z rodovnikom in po možnosti tudi iz rodovniške delovne linije (le-te se v Sloveniji šele oblikujejo), imamo večjo možnost, da bomo dobili mladiča, ki bo imel prave delovne zasnove.

VZGOJA PASTIRSKEGA PSA

Mnogi mislijo, da je treba psa za varovanje črede izsolati, oziroma, da obstajajo posebne vaje, ki psa naučijo tega dela. To ne drži povsem, saj se pri vzgoji in oblikovanju pastirskega psa zanašamo predvsem na njegove dedne zasnove, zaradi katerih se pastirski pes pravzaprav sam oblikuje. Ni pa vse tako preprosto. Rezultata, ki si ga želimo, ne moremo pričakovati, če bomo mladega psa enostavno zaprli k ovcam. Veliko takšnih poskusov se je že izjalovilo. **Če želimo, da bo mladič odrasel v zanesljivega varuha črede, mu moramo zagotoviti pogoje, v katerih bo lahko razvil in uporabljal podedovane lastnosti.**

Zaupanje, pozornost in zaščitništvo

Uspešen pastirski pes naj bi izkazoval tri ključne lastnosti. To so **zaupanje, pozornost in zaščitništvo**.

Izredno pomembno je, da se med mladim psom in ovcami čim prej vzpostavi odnos **zaupanja**. Zaupanje bo privedlo do tega, da se bo pes kasneje počutil kot del črede. Ko opazujemo mladiča pastirske pasme, ki ga v starosti osem tednov namestimo k ovcam, lahko vidimo, da se jim približa na način, ki ovcam vliva zaupanje. Kaže jim znake podrejanja; uleže se na hrbet, se jim počasi približuje, jih ovahava in liže okoli gobca, išče njihovo bližino in jih oponaša pri hranjenju. Kako poteka medsebojno spoznavanje, je seveda odvisno tudi od tega, ali so ovce že navajene pastirskih psov ali pa se z njimi srečujejo prvič. Ovce, ki so psov vajene od prej, bodo dosti manj nezaupljive kot tiste, ki psov ne poznajo in utegnejo na mladiča reagirati skoraj panično. Pri graditvi zaupanja med ovcami in psom moramo zato upoštevati številne različne okoliščine.

Druga ključna lastnost, ki jo želimo videti in okrepiti pri pastirskem psu, je **pozornost**, ki se kaže v tem, da pes črede nikoli ne zapuša, oziroma jo zapusti le za kratek čas. Pozorno pa lahko čredo varuje le tisti pes, ki je nenehno ob njej. Zato pastirski pes ne more biti hkrati tudi dvoriščni čuvaj ali celo hišni ljubljenček, saj bi ločen od črede izgubil nujni občutek povezanosti z njo. Držati se moramo pravila, da pastirskega **psa nikoli ne ločimo od črede**, zato ga pozimi ne privežemo pred hlev, ampak ga namestimo skupaj z živalmi v hlevu. Zlasti prve mesece, ko se mladič šele privaja na ovce, moramo paziti, da svoje pozornosti ne more prepogosto usmerjati v ljudi, ker smo zanj lahko precej bolj zanimivi kot ovce.

Tretja pomembna lastnost pastirskega psa, **zaščitništvo**, je logična posledica zaupanja in pozornosti. Pes, ki se čuti del črede, bo to čredo želel tudi ščititi pred nevarnostmi. Zaščitništvo se kaže v specifičnih vedenjih in opozorilnih znakih. Glavna naloga pastirskega psa je, da na nevarnost opozarja in jo odvrča. Ker so zveri načelno prehranski oportunisti, ki se poskušajo izogibati dejanskim konfliktom, v katerih bi bili lahko poškodovani, so možnosti spopadov med volkom in psom relativno majhne. Zveri pogosto odvrčata že sama prisotnost in vonj psa oziroma teritorija označenega z njegovim urinom ter iztrebki. Plenilci bodo raje izbrali čredo, ki je manj ali slabše zaščitena, seveda pa lahko pride do napadov tudi v prisotnosti pastirskih psov. Treba se je zavedati, da se en sam pes ne more zoperstaviti tropu volkov in velika možnost je, da bo v spopadu podlegel. Na območju, kjer so pogosti napadi volčjih tropov, zato potrebujemo za zaščito črede več pastirskih psov.

Kraševka z ovohovanjem spoznava novega člana tropa.

Oblikovanje pastirskega psa ali skupine delovnih pastirskih psov zahteva določen čas. Priporočljivo je najprej vzgojiti enega pastirskega psa, naslednjega oziroma več drugih psov pa dodati šele, ko je prejšnji v svoji vlogi že zanesljiv.

Mali kraševček kaže ovčam tipičen znak podrejanja in s tem krepi medsebojno zaupanje.

PRVI KORAKI

Pravilna izbira pasme in mladiča

Ne smemo se zanašati samo na zunanji videz mladiča ali matere. **Izberimo rodovniškega psa preverjene pastirske pasme, ne pa križanca ali mešanca**, kjer je zaradi nesledljivega porekla večja možnost, da je med njegovimi predniki pes lovske ali druge neprimerne pasme, zaradi katere bi mladič utegnil podedovati premočan plenilski nagon.

Ko opazujemo mladiče v leglu, velja splošno priporočilo, da izberemo mladiča, ki je **samo-zavesten, radoveden in ni prestrašen**. Ni slabo, če je pes močnejše konstitucije, vendar pa je bolj kot to pomembno njegovo vedenje, ki mora odražati stabilnost in zaupljivost. Vzreditelja lahko opozorimo, naj izbranega mladiča (če že vemo kateri bo pravi) nekoliko manj socializira. Če le moremo, vzemimo mladiča iz delovne linije, ki že odrašča v primernem delovnem okolju.

Pomembno je tudi, da izberemo takšno pastirsko pasmo, ki je primerna za naše območje. Izogibajmo se psom (pre)velikih robustnih in ostrejših pastirskih pasem, ki na gosto poseljenem območju, kakršno je Slovenija, lahko pomenijo preveliko tveganje.

Če se odločimo za kraševca, bomo imeli na razpolago tudi verodostojne podatke o pasemski čistosti in karakternih lastnostih prednikov. Za kraševce na spletu (www.dlvkos.si) obstaja javno dostopen informacijski sistem, v katerem so evidentirani vsi kraševci od leta 1920 dalje, prav tako pa lahko tam sledimo delovni liniji v tej pasmi. Informacijski sistem skupaj z Biotehniško fakulteto Univerze v Ljubljani ureja Društvo ljubiteljev in vzrediteljev kraških ovčarjev Slovenije, ki med sabo povezuje tudi rejce, ki imajo delovne pastirske pse.

Pravočasna umestitev mladiča v čredo

Zelo pomembno je, da izbranega mladiča čim prej umestimo k čredi, **najbolje v starosti med osmim in devetim tednom**. V tem času in do dopolneženega šestnajstega tedna je mladič najbolj dojemljiv za povezovanje z ovčami. Pomembno je, da se v tem časovnem okviru spozna s čredo, s katero bo poslej živel. Mladič tedaj spoznava posamezne živali in ne ovce na splošno. Čim kasneje umestimo mladiča v trop, večja je verjetnost, da bo navezava na trop manj intenzivna in da bo za optimalne rezultate potrebno več truda in časa.

Devet tednov stara kraševka pred vhodom v boks, ki ji nudi zavetje in zaščito pred morebitnimi napadi ovč, ki še niso vajene bližine psa (Kočevje).

Zaščita mladiča pred napadi ovč / postopno spoznavanje s čredo

Ovce so različno pripravljene na prihod psa. Nekatere utegnejo nanj reagirati napadalno, druge panično. Zato je zelo pomembno, da **mladiča namestimo tako, da se lahko ovčam umakne**. Običajno ogradimo v hlevu poseben prostor (na primer 5 x 5 m), kamor damo manjšo skupino (3 – 6) najbolj mirnih ovč. Znotraj tega prostora pripravimo še manjšo ogrado za psa, v katero ovce ne morejo, mladič pa se vanj lahko zateče, če začuti potrebo. Če so ovce zelo vznemirjene, mladiču dostop do njih popolnoma onemogočimo, mora pa imeti možnost, da jih skozi ogrado gleda in se z njimi tudi ovohava. V ta namen postavimo nekam v bližino ograde posodo z vodo in soljo za ovce. **V nobenem primeru ne smemo mladiča namestiti stran od ovč za dlje časa**, saj bomo s tem prekinili proces povezovanja, ki je temelj kasnejše uspešnosti.

Umestitev mladička v čredo pozimi ali poleti?

Pogosto se rejci sprašujejo, kateri letni čas je najbolj primeren za umestitev mladiča v čredo. Velikokrat je bolje, da je to **pozimi, ko imamo po navadi več časa in se lahko uvajanju bolj posvetimo**. Tudi ovce so takrat navadno v hlevu, kjer lahko vzdržujemo kontrolirano okolje. Tako lahko preko zime mladič odraste v bližini ovč, se nanje navadi, spomladi pa je že dovolj velik, da gre z njimi na pašnik. Nekateri rejci menijo, da zimski mladiči niso tako zdravi in močni kar ne drži. Najbolj h kvaliteti mladičev pripomore etična in kontrolirana rodovniška vzreja, saj se s tem zagotovijo dobri pogoji za mladiče.

Sicer lahko mladiča uvedemo v čredo tudi v drugih letnih časih. V tem primeru na samem pašniku uredimo zavetje (uto) ali ograjen prostor, kamor bo lahko dostopal samo mladič, v širšo ogrado okoli njegovega zavetja pa namestimo tri mirnejše ovce. Običajno tako ogrado znotraj pašnika ogradimo tudi z električno mrežo, tako da mladič ne more uiti. Nato mladiča postopoma spoznavamo s širšo čredo oziroma menjavamo ovce v ožji ogradi. Vsekakor moramo v prvih dneh dogajanje zelo pozorno opazovati (po možnosti skrivaj, da se pes ne navadi preveč na našo prisotnost) in preprečiti vsakršno vsiljivost mladiča ali agresivnost s strani ovč. Če se stvari ne razvijajo v

Zimski čas je primeren za navajanje mladiča na čredo, saj imamo več časa za opazovanje in nadzor stikov med mladičem in ovčami.

pravi smeri, moramo razmisliti o drugačnih rešitvah, oziroma se posvetovati s strokovnjakom ali rejcem, ki ima uspešnega pastirskega psa.

Navajanje na električno ogrado

Pomembno je, da pastirski pes že v mladosti spozna meje teritorija, kjer bo varoval čredo in električno ograjo, ki ga omejuje. Če imamo mladiča najprej v hlevu, ga bomo po kakšnem mesecu, ko bo sproščen in navajen na ovce, spustili tudi na zunanji pašnik, kjer bo imel možnost spoznati električno ogrado. Seveda bo mladiča ob prvem stiku z njo rahlo streslo, vendar bo ta neprijetna izkušnja lahko v prihodnje zmanjšala željo po uhajanju, saj se bo ograji izogibal. Če se pes prvič sreča z električno ogrado, ko je že starejši, je večja možnost, da meja pašnika ne bo upošteval.

Opazovanje razvoja

V naslednjih mesecih mladiču omogočimo, da se **postopoma spozna z vsemi ovčami v tropu**. Če so ovce v tropu miroljubne, ga ob nadzoru lahko spustimo k celi čredi, sicer pa skupino ovč, ki so že navajene na mladiča povečujemo oziroma menjamo posamezne ovce. Mladič se lahko spo-

Občasni obhodi po teritoriju pašnika (ob ograji) psu omogočijo da ve kaj je prostor varovanja.

zna tudi z jagnjitvami, vendar ga pri tem obvezno nadzorujemo in opazujemo, saj se včasih lahko zgodijo tudi nesreče (poškodbe jagnjet). Najbolje je, da imamo na začetku mladiča na vrvi in ga ne pustimo samega pri ovci, ki jagnji. Načeloma mladič ob jagnjitvah ne povzroča težav in dobro je, da jih čim prej spozna, zato da kasneje zanj ne predstavljajo nič posebnega. Če želi pojesti posteljico, je to povsem normalno in mu to lahko pustimo. Ne sme pa posteljice nasilno in prehitro zvleči izpod ovce, ampak mora nanjo počakati. Če mu bo ovca pustila, bo verjetno hotel polizati tudi jagnje. Tudi to je treba dobro nadzorovati, da se lizanje ne bi stopnjevalo v grizljanje, ki bi utegnilo povzročiti poškodbe.

V času med 2. in 6. mesecem bi moral pastirski pes že začeti kazati vse značilnosti zaupanja in pozornosti, medtem ko se znaki zaščitništva začno pojavljati kasneje. Nekako do sedmega meseca pes doseže svojo fizično višino, telesno maso pa si bo nabiral še v kasnejših letih. Pastirske pasme psov psihično dozori že pri treh letih, zato moramo vedeti, da imamo do takrat opraviti z mladim psom, ki se še razvija in bo verjetno nekaj

časa preizkušal nas in meje dovoljenega. Pastirski pes se v vseh pogledih izoblikuje v čuvaja šele med 18 in 24 meseci starosti, izkušnje pa si seveda nabira vse življenje.

Odpravljanje neželenega vedenja

Pogosta težava je **uhajanje psa s pašnika**. To utegne biti velik problem, saj pes izven pašnika lahko ogroža svojo varnost in varnost drugih. Vzroki, zakaj začne pes zapuščati pašnik, so lahko različni. Morda išče našo družbo, ker ga nismo vzgajali le kot pastirskega psa ampak tudi kot domačega ljubljence, morda gre pes za vonjem samice ali pa samica v gonitvi išče samca, morda je psu ob ovcah preprosto dolgčas in podobno. Načelno bi se moral pastirski pes, ki ga pravočasno spoznamo s teritorijem in ima tudi izkušnje z električno ograjo, zadrževati znotraj ograde. *Rejec drobnice iz Vojskega ima s tem zelo dobre izkušnje. Njegova šestletna kraška ovčarka, ki je že kot mladič doživela srečanje z električno mrežo, razume meje teritorija in ne uhaja iz ograde.*

Druga pogosta težava se pojavi **v hlevu**, kjer lahko začne pes iz dolgočasia ovcam **grizljati uhlje**. Če želimo, da bo pes pravilno razumel našo prepoved in korekcijo, jo mora doživeti med samim dogodkom ali pa največ sekundo ali dve zatem. Kasnejša korekcija ne bo imela učinka, saj je pes ne bo več mogel povezati s svojim dejanjem.

Da se mlad pes v hlevu ne bi dolgočasil, mu lahko damo varno igračo (npr. konga - igračo iz posebno močne gume, ki jo napolnimo s hrano) ali pa kakšno veliko govejo kost, s katero se zamoti.

Preganjanje živali takoj ustavimo, čeprav je videti, kot da se pes igra.

Lahko se tudi zgodi, da začne pes **na pašniku preganjati živali** in se jim **obešati za repe ali uhlje**. Tu moramo biti zelo pozorni in ločiti ali pes to počne iz igrivosti ali pa gre za plenilsko vedenje, ki se, čeprav redko, lahko pojavi tudi pri nekaterih pastirskih psih. Tovrstnih vedenj psu nikakor ne smemo dopustiti, saj ovce vznemirijo, lahko pa pride tudi do bolj ali manj resnih poškodb uhljev ali repov. Mladega psa moramo od omenjenih vedenj vselej odločno odvrniti. Po navadi zaleže že energičen "NE!", ki ga lahko podkrepimo tudi z glasnim ropotom ali topotom noge ob tla.

Če naša opozorila ne zaležejo in psa ne odvrnejo od igre in pregonov na pašniku, velja razmisliti o uporabi posebnih obešank ali obtežil, ki visijo psu z ovratnice. Krajše obešanke ovirajo psa pri teku, daljše pa upočasnijo njegovo gibanje. Psu lahko na ovratnico navežemo tudi dolgo vrv, s katero se sicer prosto giblje naokoli, vendar ga z njo lahko ustavimo, če se spusti v pregon. Vedno pa se pred uporabo takšnih **pripomočkov posvetujemo s strokovnjaki**, da ne bi psa kakorkoli poškodovali.

Če mlad pes sicer kaže znake zaupanja, pozornosti in zaščitništva, lahko s prizadevnostjo in načrtnim delom **odpravimo tudi marsikatero težavo**, ki se utegne pojaviti.

Vzgoja pastirskega psa je proces, ki terja svoj čas. V času mladostništva je igrivosti več, po drugem letu pa se psi praviloma precej umirijo in postanejo učinkoviti varuhi črede.

OSNOVNA SOCIALIZACIJA IN UBOGLJIVOST

Stiki z ljudmi

Pastirskega psa moramo do določene mere navaditi tudi na tuje ljudi. Kljub temu, da moramo stike z ljudmi v prvih mesecih zelo omejiti, zato da se pes bolj naveže na ovce kot na ljudi pa moramo tudi paziti, da ne postane in ostane do ljudi preveč nezaupljiv. Zato mu moramo omogočiti tudi občasne nadzorovane stike z neznanci. Seveda pri mladiču, ki bo postal varuh črede, socializacijo izvajamo v precej manjšem obsegu kot pri tistem, ki bo domači ljubljencek.

Bodoči varuh črede naj družinske člane vselej spozna le ob ovcah na pašniku ali v hlevu.

Najbolje je, da pes **vse stike z ljudmi doživlja ob ovcah**. Otroci ali druge domače osebe naj se s pastirskim psom spoznajo na pašniku ali v hlevu. Pri tem naj bodo mirni in zadržani, telesne stike naj omejijo in mladiča čim manj ogovarjajo. **Izogibajmo se tudi igri s psom**, da si ne bi mladič v prihodnje želel igre z ljudmi.

Na pašnik občasno pripeljimo kakšnega obiskovalca in se z njim pred mladičem mirno pogovarjamo in rokujemo, da se bo navadil, naj v naši prisotnosti na druge ljudi reagira mirno.

Pes mora poznati in v naši prisotnosti sprejemati tudi veterinarja. Ta lahko pregleda ali zdravi odraslega psa na pašniku ali pa v ambulantni, vendar je treba na to pripraviti že mladiča. Mladega psa zato spoznamo z veterinarjem in ga občasno tudi z avtom peljemo na kratke razdalje, da se ne bi upiral vožnji.

Kot zanimivost povejmo, da *lastniki kraških ovčarjev, ki živijo z nami samo kot družabniki, opažamo, da osnovna čuvajska narava kraševcev ostaja nespremenjena, tudi če jih močno socializiramo s pogostimi obiski neznanih krajev in ljudi. V naši prisotnosti so namreč do drugih prijazni in dostopni, ko pa so sami, ostajajo kljub vsemu nezaupljivi in naravni čuvaji*. Videti je, da pastirskega psa s socializacijo težko „pokvarimo“ kot čuvaja, lahko pa ga s spodbujanjem nezaupljivosti naredimo preveč agresivnega, kar pa v današnjem gosto poseljenem, turistično obarvanem podeželju, seveda ni zaželeno.

Primer zaščitne table.

Stiki z drugimi živalmi na kmetiji

Takoj po prihodu v novo okolje moramo začeti mladiča postopno in nadzorovano seznanjati z vsemi bitji, z ljudmi in z živalmi, s katerimi bo kot odrasel prihajal v stik. Hišne pse naj spoznava enega za drugim, vendar pazimo, da se z njimi ne bo igral, saj bi to lahko slabo vplivalo na njegovo povezanost z ovcami. Če ob čredi uporabljamo tudi delovne ovčarske pse, moramo paziti, da jih mladič ne opazuje pri delu, saj bi se lahko z opazovanjem od njih naučil neželenega zalezovanja ali preganjanja ovc.

Osnovna poslušnost

Že mladega pastirskega psa moramo privaditi na ovratnico in ga naučiti, naj nas po pašniku ali drugod spremlja na povodcu. Vsak pastirski pes mora poznati in upoštevati tudi nekaj ukazov, ki se jih mora naučiti, ko je še mladič. Prihajati mora na naš klic in se nam pustiti dotikati po vsem telesu. Dobro je, če ga naučimo tudi, da na ukaz sede ali vsaj miruje, nujno pa je, da pozna in upošteva tudi prepoved (npr. povelje »Fuj!« ali »Ne!«), s katero dosežemo, da preneha z vedenjem, ki nam ne ustreza. Več poslušnosti od

VARNOST IN ZAKONODAJA

Vsak rejec, ki se odloči, da bo imel pastirskega psa ali sčasoma celo skupino psov, mora poznati tudi osnovno zakonodajo in predpise, ki zadevajo lastništvo delovnega psa. Ker posebne zakonodaje glede pastirskih psov ni, je treba upoštevati Obligacijski zakonik, Zakon o zaščiti živali, Pravilnik o zaščiti hišnih živali in druge predpise.

Ugrizi psov in označevanje varovanega območja

Pomembna naloga rejcev je, da čim bolje poskrbijo za ograditev pašnega prostora, kjer se nahajata čreda in pes. Ograja naj bo takšna, da nepovabljenim gostom nikjer ne omogoča enostavnega prehoda, hkrati pa učinkovito preprečuje, da bi pes pobegnil izven ograjenega območja. Postaviti morajo tudi opozorilne

pastirskega psa ne rabimo in ne smemo pričakovati, saj bi ga s pretiranim učenjem lahko preveč navezali nase, kar lahko zmanjša navezanost na ovce.

PREHRANA IN NEGA PASTIRSKEGA PSA

Prehrana

Pastirski psi so glede prehrane razmeroma nezahtevni. Ker večino dneva preleži ob čredi, povprečen odrasel pes ne poje veliko. Običajno odraslega psa nahranimo enkrat na dan (zvečer ali jutraj), lahko pa tudi dvakrat. Odraščajoči mladič seveda rabi več hrane, zato ga sprva hranimo trikrat dnevno. Če psa hranimo z briketi, je dobro izbrati kvalitetne izdelke, sicer pa lahko brikete tudi kombiniramo z drugo hrano. Važno je, da ni soljena ali sladkana, saj psu oboje škodi. Surovo meso (razen piščanca) je primerna hrana in psu, v nasprotju s pogostim prepričanjem, ne krepi plenilskega nagona. Omenili smo že, da je povsem normalno, če pastirski pes poje tudi posteljice, ki ostanejo ob jagnjitvah. Nekateri psi so občutljivi na svinjino ali govedino, škodijo pa jim lahko tudi piščančje ali kunčje kosti, ki se ostro prelomijo in se zataknejo v goltanec. Čokolada za pse ni primerna.

znake na vseh tistih mestih, kjer je pričakovati, da bi sprehajalci lahko prečili ograjo.

Pomembno vprašanje, ki se pojavlja rejcu, je, kakšna je njegova odgovornost, če pes ugrizne osebo, ki kljub zaščiti in opozorilu vstopi na ograjen pašnik. Odškodninsko odgovornost imetnikov živali ureja Obligacijski zakonik (OZ), pri čemer v 158. členu določa, da za škodo, ki jo povzroči domača žival, v tem primeru pastirski pes, odgovarja njen imetnik, razen če dokaže, da je poskrbel za potrebno varstvo in nadzorstvo. Krivdno in odškodninsko odgovornost ugotavlja sodišče.

V primeru, da se ugriz zgodi izven varovanega in označenega teritorija, pa je pes lahko označen za nevarnega psa in kot tak tudi evidentiran v Centralnem registru psov Veterinarske uprave Republike Slovenije. Obveznosti lastnikov nevarnih psov in ravnanje z njimi ureja Za-

kon o zaščiti živali RS. Isti zakon pa v 23. alineji 5. člena tudi navaja, da se med nevarne pse ne šteje pes, katerega ugriz je posledica nedovoljenega vstopa osebe v objekt ali na ograjeno zemljišče, ki je na vhodu označeno z opozorilnim znakom.

Ne glede na okoliščine morebitnega ugriza je potrebno, da lastnik psa poškodovancu posreduje svoje osebne podatke in podatke o psu (številka mikročipa, pasma, ime itd.).

Priporočljivo je, da lastnik psa z zavarovalnico sklene ustrezno zavarovanje odgovornosti, zaradi odškodnin pri morebitnih ugrizih.

Posebne opozorilne table za pastirske pse so dostopne tudi preko spletnih trgovin (dodatne informacije so na voljo na spletni strani www.dlvkos.si).

Nega

Dobro je, če mladiča občasno razčesemo. Seveda s tem ne pretiravajmo, saj lahko vsak telesni stik vzbudi v mladiču nezaželeno željo po človekovi bližini in s tem poveča možnost, da se bo pretirano navezal nanj. Običajno imajo pastirski psi nezahtevno dlako. Enkrat letno jo odvržejo in takrat jim jo lahko pomagamo izčesati, sicer pa bodo to naredili sami ob kakšnem grmovju.

Zdravje

Pastirski psi so v glavnem precej robustni in odporni. Njihova dlaka jih varuje pred pretirano vročino in mrazom, seveda pa jim moramo vseeno v vseh letnih časih omogočiti primerno zavetje. Zlasti moramo ustrezno poskrbeti za mladiče, saj so zelo občutljivi.

Pri vseh pasmah je zaradi majhnosti populacije možno, da se pojavijo tudi dedne bolezni, ki pa se s sistematično in kontrolirano vzrejo lahko zelo omejijo. Zaradi velikosti psov pastirskih pasem se pri njih pogosto pojavlja problem displazije kolkov. Zelo priporočljivo je zato, da izberemo mladiča psice, za katero je na podlagi rentgenskega slikanja kolkov ugotovljeno, da nima displazije. Dandanes že veliko osve-

Mlad kraševac na Krasu varuje mešano čredo ovc in koz.

Na področjih, ki jih plenilci pogosteje ogrožajo, je najbolj učinkovito, če čredo varujeta dva ali več psov (na sliki par kraševcev na Vojskem).

ščenih vzrediteljev svojim psom slika kolke. Če se boste kdaj odločili za vzrejo psov, je prav, da to storite tudi sami.

Mikročipiranje in cepljenja

Po zakonu obvezno je redno letno cepljenje psov proti steklini in sicer prvič, ko pes dopolni tri mesece. Ob prvem cepljenju se podatki o psu in njegovem lastniku vnesejo v Centralni register psov, ki ga vodi Veterinarska uprava RS. Hkrati se vstavi tudi mikročip tistim psom, ki na ta način niso bili označeni že prej (v leglu). Mikročipiranje psov je od 16. 6. 2011 po zakonu obvezno.

Priporočljiva so tudi zaščitna cepljenja proti drugim nalezljivim boleznim psov (paroviroza, leptospiroza, kužni kašelj, pasja kuga, hepatitis). Prvo tako cepljenje se opravi, ko je mladič še v leglu (načeloma je to dosti bolje urejeno pri rodovniških leglih), nato pa je priporočljivo cepljenja ponavljati po navodilih proizvajalca cepiv oziroma veterinarja. Vsa cepljenja veterinar zabeleži in vpiše v modro knjižico (potni list živali), ki jo mora po zakonu imeti vsak pes. Pred vsakim cepljenjem mora pes prejeti tudi sredstvo proti črevesnim zajedavcem.

Notranji in zunanji zajedavci

Notrajni zajedavci so gliste in trakulja. Odpravljanje notranjih zajedavcev je zelo preprosto, s pasto ali s tabletami. Zelo pomembno je, da mladič dobi ustrezno sredstvo proti notranjim zajedavcem (glistam) že v leglu, saj lahko mati, kljub temu, da je bila razglistena sama, preko mleka okuži mladiče. Kmalu po prihodu v čredo mora mladič dobiti ponovno sredstvo za razglistenje, kar nato obnavljamo v rednih časovnih razmikih, saj bi bilo lahko opuščanje takšnega odstranjevanja zajedavcev za mladiča tudi usodno.

Zunanji zajedavci so večinoma klopi in bolhe. Klopi danes prenašajo veliko bolezni (borelioza, erlihioza, babezioza in podobno), ki imajo lahko hude posledice, včasih tudi usodne. Zato je pomembno, da psa ustrezno in pravočasno zaščitimo z ustreznimi preparati, ki jih dobimo pri veterinarju.

Kraševci s skupino krav na Štajerskem.

V navodilih nismo mogli zajeti vseh informacij o pastirskih psih, varuhih čred. Prav tako ne moremo zagotoviti, da bodo nasveti in informacije uporabni v vsaki situaciji in za vse pse. Še enkrat ponovimo, da je kljub določenim skupnim lastnostim in značilnostim psov pastirskih pasem vsak pes drugačen, zato navodil ne smemo preveč posploševati, temveč moramo upoštevati posamezne lastnosti vsakega psa.

Pastirski pes se lahko navadi na katerokoli žival. Štirimesečni kraševci v tropu alpak.

Več informacij o pastirskih psih in razvijanju rodovniške delovne linije kraševcev v Sloveniji lahko dobite pri Društvu ljubiteljev in vzrediteljev kraških ovčarjev Slovenije preko spletne strani www.dlvkos.si ali e-pošte info@dlvkos.si Občasno organiziramo tudi delavnice o uvajanju pastirskih psov v funkcijo varuha črede.

Pripravili: Mojca Emeršič, Karmen Zahariaš

Literatura:

1. Dawydiak Orysia, D. Sims. 2004. *Livestock Protection Dogs: Selection, Care and Training*, 2nd ed. Alpine Publications, Loveland.
2. Kugler Georg, W. Bihl. 2002. *Die Lipizzaner der Spanischen Hofreitschule*. Pichler, Wien.
3. Smerdel Inja. 1989. *Ovčarstvo na Pivki: transhumanca od srede 19. do srede 20. stoletja ali trije "ovčarji": etnološka razprava*. Lipa, Koper.
4. Šedlbauer Mitja. 2010. *O odgovornem lastništvu psa*, VURS, Ljubljana.
5. Valvasor Janez Vajkard. 1968. *Slava vojvodine Kranjske* : izbor. Mladinska knjiga, Ljubljana.
6. Žgavec Robert, M. Lah, B. Emeršič, B. Krajnc Sluga, D. Žafran. 2006. *Strokovne osnove za izvajanje ukrepa odvrčanja velikih zveri s pastirskimi psi*. DVLKOS, Ljubljana.

Brošura je izdelana v okviru projekta SloWolf (LIFE08 NAT/SLO/000244 SloWolf).

December 2011, Ljubljana, Slovenija.

Izdajatelj in založnik: Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za biologijo.

Urednikovanje: Irena Kavčič

Besedilo: Mojca Emeršič in Karmen Zahariaš

Fotografije: Vojko Golob, Robert Žgavec, Mojca Emeršič, Urban Golob, Tomaž Volčič, Davorin Puhar, Emil Jakolič, Sašo Porok

Grafično oblikovanje in prelom: Agena Studio

Tisk: Trajanus d.o.o.

Naklada: 3500 izvodov

Izvod je brezplačen.

Tiskano na recikliranem papirju.

Tisk sofinancira Evropska Unija v okviru programa LIFE+, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano RS in DVLKOS.

